

Ramadán včera a dnes

Emíre Khidayer

(Vyšlo v: Literárny týždenník, č. 44/2002)

Dnes, keď sa stále viac stretávame s fenoménom islámskej kultúry, keď nám televízne obrazovky každý deň prinášajú správy z oblasti Blízkeho východu, už nepovažujeme za výnimočné hovoriť o zvykoch a tradíciách Arabov a muslimov. Jedným z významných kultúrno-spoločenských prejavov tejto kultúry je aj slávenie pôstneho mesiaca - ramadánu.

Mesiac ramadán je deviatym mesiacom islámskeho lunárneho kalendára. Lunárny kalendár sa používal už v predislámskej dobe. Názvy jednotlivých mesiacov lunárneho kalendára pôvodne pomenovali mesiace solárneho kalendára. Ramadán bol pôvodne posledným mesiacom leta. Arabské slovo ramadán je odvodené od koreňa s významom *byť horúci, ohrievať piesok a kamene*. Keďže lunárne mesiace sú kratšie než solárne, dnes je ramadán pohyblivý; každý rok sa posúva o 12 dní. Je to mesiac vyhradený pre pôst, ktorého dodržiavanie je starým semitským zvykom. Bohatí sa postili zo zdravotných dôvodov a chudobní z úsporných. V islámskom náboženstve predstavuje ramadán popri vyznaní viery, almužne, modlitbách a púti do Mekky jeden z piatich pilierov viery. Bol to práve mesiac ramadán, keď Boh po prvýkrát oslovil proroka Muhammada prostredníctvom Džibráfila, teda archanjela Gabriela. Pokiaľ ide o povinnosti muslima počas ramadánu, má sa počínajúc východom slnka až do jeho západu zriecť jedla, nápojov, fajčenia a pohlavného styku. Čas pôstu sa rôzni od 12 hodín a 5 minút do 16 hodín a 14 minút v závislosti od ročného obdobia a časového pásma. Každé ráno si muslim má niečo predsavziať, teda má vysloviť tzv. *níju*. Má sa správať zbožne a vyhýbať sa výstrednostiam a plytvaniu. Pôst, teda *saum* alebo *sijám*, sa vzťahuje na dospelých a zdravých ľudí. Výnimku predstavujú chorí, mentálne postihnutí, cestujúci a tehotné, dojčiace a menštruujúce ženy. V tomto mesiaci má muslim darovať almužnu.

V tomto článku sa budeme zaoberať, ako vyzeral ramadán v minulosti a ako vyzerá dnes. Ako slávili ramadán v Káhire v prvej tretine 19. storočia, opisuje známy orientalista a arabista Edward William Lane. Píše, že sledovaniu začiatka najviac očakávaného mesiaca islámskeho kalendára sa v Egypte venuje veľká pozornosť, nielen zo strany islámskych učencov, tzv. *ulamá*, ale aj všetkých ostatných muslimov. Noc, za ktorej sa očakáva nový mesiac, teda začiatok posvätného mesiaca ramadán, sa nazýva *Noc videnia alebo pozorovania*. Večer pred týmto očakávaným aktom sa vyberie do púšte, kde je ticho a kľud a obloha jasná, niekoľko profesionálnych pozorovateľov. Ak aspoň jeden z nich uvidí nov, je to postačujúci dôkaz na to, aby mohol byť vyhlásený mesiac pôstu. Na tento verdikt čakajú majstri remeselných cechov - mlynári, pekári, mäsiari a predavači rozličných druhov tovaru spolu s muzikantmi, fakírmí a vojakmi. Všetci spomínaní utvoria procesiu a z citadely sa vydajú k najvyššiemu sudcovi *kádímu*. Ulice, ktorými prechádzajú, sú lemované davom plným očakávania, ktorý popritom vykrikuje "Požehnanie!, Bože požehnaj proroka!". Vojaci majú kone slávnostne vyzdobené; pred a za každým z nich nesie nosič fakľu. Celú procesiu uzatvárajú majstri jednotlivých cechov. Keď príde procesia ku *kádímu*, všetci sa rozdelia na skupiny, ktoré o výsledku pozorovania informujú celé mesto, a to buď pokrikom "Pôst, pôst!", alebo, v prípade, že ešte nebol potvrdený nový mesiac, volajú "Zajtra je mesiac ša'bán, ešte sa nepostíte!" V takomto prípade si muslimovia ešte môžu dopriať jedlo, pitie a fajčenie. Mešity sú vyzdobené lampami visiacimi nad vchodmi, ktorých svetlo označuje, či je mešita otvorená celú noc alebo nie. Keď už nadíde ramadán, fajky v rukách vystriedajú ružence.

Ráno sú obchody takmer prázdne a preto sú niektoré aj zavreté, ale poobede sa vždy hemžia ľuďmi.

Začiatkom 19. storočia bolo medzi vysokopostavenými Turkami v Káhire počas ramadánu zvykom odobrať sa do al-Husajnovej mešity kvôli modlitbe a oddychu. Počas dňa bolo bežné vidieť obchodníkov ako čítajú korán alebo rozdávať chlieb chudobným. Podvečer a po zotmení boli pouličné kaviarne zvyčajne plné bedárov, ktorí čakali na to, aby prerušili pôst kávou a vodnou fajkou. Práve počas ramadánu sa vyznačovali mimoriadnym hlučnosťou a dotieravosťou. Vyskytli sa aj takí žobráci, ktorí pôst prerušovali. Pokiaľ išlo o strednú a vyššiu vrstvu, majiteľ domu vítal návštevníkov pred zotmením vo veľkej miestnosti, kam umiestnil obrovskú tácku, na ktorú sa poukladala hŕba rôznych jedál. Nesmeli chýbať tanieriky s orieškami, hrozienkami, sušenými datľami a figami, kandizované ovocie a samozrejme *kahk* (typický ramadánový koláčik) a iné sladkosti. Toto "predjedlo" sa zapíjalo šerbetom z vody a cukru a prípadne sa k nemu zajedal čerstvý tvaroh a chlebová placka. Štyri minúty po západe slnka sa zvolávalo na večernú modlitbu, po ktorej sa pustili do práve spomenutých pochúťok. Potom nasledoval *fatúr*, teda ramadánové "raňajky". Po *fatúre* sa vykonali zvyčajné večerné modlitby a špeciálne ramadánové, ktoré sa volajú *taráwih*. "Raňajkovalo sa" zväčša doma. Potom sa chodilo na návštevy. V noci ľudia zvykli vychádzať do ulíc. Mnohí, hlavne tí bohatší, zostávali spať aj cez deň, ba prespali väčšinu dňa. Niektorí káhirskí náboženský učenci počas ramadánu denne praktizovali *dikr*, teda opakovanie určitých slov a formuliek až do tranzu. Každú noc obchádzal všetky ulice *misahharátí*, recitujúc veršičky, ospevujúce noc vznešeného mesiaca a popritom pomaly udieral na malý bubienok. *Misahharátího* vždy sprevádzal chlapec a niesol dve lampičky. Účelom týchto nočných obchôdzok bolo oznamovanie začiatku *sahúru*, čo znamená čas posledného jedla pred východom slnka. Zvykom bývalo, že *misahharátí* navštevoval každý príbytok, kde ho niekedy aj každý deň odmeňovali za jeho službu. Domu, kde prežívali nejaký žiaľ, sa vyhol. V niektorých domoch strednej vrstvy zvykli ženy zabaliť mincu do papiera, ktorý zapálili a vyhodili von z okna, aby ho *misahharátí* zočil. Zato im zarecitoval prvú súru z koránu alebo rozpovedal krátku rozprávku alebo príbeh dvoch manželiek toho istého muža, ktoré často mali vulgárny charakter a ženy z "dobrých" rodín sa na týchto príbehoch vynikajúco zabávali. Ranné volanie z mešity sa ozývalo oveľa skôr než zvyčajne, v zime to bolo aj dve a pol hodiny pred úsvitom a v lete, keď je noc kratšia, iba pol druhá hodiny. Posledné varovanie, že východ slnka sa blíži, oznamoval muezín z veľkých mešít približne dvadsať minút pred samotným východom. Niektoré domy si zvykli objednať u *misahharátího* "budíček", aby sa mohli nasýtiť pred východom slnka. Túto prácu vykonával aj domovník. Pokiaľ ide o jedlo, niektorí uprednostnili sýty *fatúr*, iní zasa *sahúr*. Tí zbožnejší zvykli stráviť posledných desať dní a nocí v al-Husajnovej mešite alebo v mešite as-Sajjida Zajnab. Jedna z týchto nocí, hovorí sa o 21., 23., 25. alebo najčastejšie o 27. noci, sa označuje ako *Lajlat al-Kadr*, čo v preklade znamená noc Sily (božskej). Verí sa, že tejto noci zostupujú na zem anjeli, nebo je otvorené a že želania v modlitbách sa plnia. Tiež sa verí, že tejto noci sa slaná voda zmení na sladkú. Po skončení ramadánu prvé tri dni nasledovného mesiaca šawwála sa volajú *al-Íd as-sagír*, t.j. malý sviatok alebo bežnejšie *Íd al-fitr*, t.j. sviatok prerušenia pôstu. Všetci si oblečú nové šaty, alebo aspoň jeden kus šatstva musí byť nový. Blahoželajú si a chodia na návštevy. Služobníctvo dostane nejaký ten piaster od svojho pána, ale aj od všetkých jeho priateľov, ktorý mu prišli zavinšovať. Ak predtým slúžil inému pánovi, ide zavinšovať aj jemu a aj od neho dostane nejakú odmenu. Keď mu prinesie *kahk*, dostane peniaze v dvojnásobnej hodnote, ako zaň zaplatil. V Káhire na *Íd al-fitr* zvykli jesť nasolenú rybu *fisích*, spomínaný *kahk* a *fatúru*, čo sú malé palacinky, naplnené orechami alebo mäsom, preložené a vysmažené. Počas *Ídu* boli obchody zavreté a všetci oslavovali.

Ramadán v súčasnosti sa od minulosti až do takej veľkej miery nelíši. Dnes už netreba posielat' svedkov do púšte, aby sledovali nový mesiac. Sú na to astronomické centrá, ktoré

túto skutočnosť oznamujú vysokým náboženským predstaviteľom. Napr. v Sýrii sú títo predstavitelia zoskupení v tzv. Náboženskom výbore alebo v Saudskej Arábii v Rade sudcov; t.j. sudcov islámskeho práva - *šarí'ý*. Stanovovanie začiatku pôstneho mesiaca je záležitosťou každej krajiny jednotlivo. Takto sa môže v jednej krajine ramadán začať o deň neskôr ako inde, a to aj napriek tomu, že leží východnejšie. Prostredníctvom dnešných médií majú možnosť *muftíovia*, teda oficiálni vykladači islámskeho práva (v každej krajine je jeden hlavný), pripomínať duchovný rozmer tohto mesiaca. Každý muslim s napätím očakáva prvý deň ramadánu. Všetky televízne kanály vysielajú každú modlitbu, najväčšia pozornosť sa však venuje tej poslednej z piatich - večernej modlitbe, ktorou muezín oznamuje ukončenie pôstu. Atmosféra ramadánu sa dá prirovnať k našim vianociam. Všetci sa snažia byť k sebe ohľadupľnejší ako zvyčajne, organizujú sa finančné zbierky na rôzne charitatívne účely. Tí bohatší poriadajú "raňajky" pre chudobných a žobrákov (rozumie sa v takej krajine, kde sa takýto jav spoločnosti vyskytuje) a to tak, že pred svojím obchodom, dielňou alebo v blízkosti reštaurácií zoradia niekoľko, niekedy aj desiatky, stolov, na ktorých sa servírujú "raňajky". V Káhire dnešných dní tesne pred *iftárom* - tak tu volajú "raňajky" - sa ulice úplne vyprázdnia a každý sa ponáhľa, aby stihol *iftár*. Tí, čo mali možnosť navštíviť hlavné mesto Egypta, určite pochopia, prečo práve čas *iftára* je veľmi zaujímavý; pre ostatných dodávam, že ulice Káhiry sú permanentne prepĺnené masou ľudí, trúbiacich áut, všadeprítomných bicyklov s klaksónmi, autobusov, mikrobusev, vozov a kárickiek, to znamená, že poprechádzať sa podľa nášho chápania sa tu ani nedá. Teda práve tesne pred *iftárom* je možné si vychutnať prázdne ulice a pokochať sa najväčším kolosom Blízkeho východu a Afriky zároveň. Cez ramadán, ako na naše vianoce, všetci zásobujú svoje domácnosti, aby mohli pripravovať tie najlepšie jedlá. Po celej Káhire možno nájsť nachystané stoly, kde sa môže okrem spomínaných chudobných pristať každý, kto nemal možnosť dobehnúť domov včas. Prvé jedlo, ktoré sa v Egypte po skončení denného pôstu konzumuje, sú zvyčajne datle máčané v mlieku. Pre informáciu dodávam, že datle sa máču v mlieku minimálne 24 hodín, aby ním dobre nasiakli, ale hlavne preto, aby dodali svojím cukrom mlieku väčšiu výživnosť. Iným nápojom, ktorý sa zvykne piť ako prvý, je tzv. *kamar ad-dín*, čo v preklade znamená Luna náboženstva a robí sa z vysušenej marhuľovej želatíny, rozpustenej vo vode. Tento nápoj je typicky sýrsky, kde sa marhule pestujú. Ešte sa vrátim k datliam; niekoľko dní pred ramadánom obchodníci na určitých miestach v Káhire ako napr. na *Wakálat al-balah*, čo by vo voľnom preklade znelo datľový hostinec, kde sa dnes bežne predávajú textilné výrobky, začnú predávať desiatky druhov datlí od tých najkvalitnejších až po tie najpodradnejšie. Mimochodom, najlepšie datle pochádzajú z Iraku, Kuvajtu, Saudskej Arábie a Emirátov. Tie obsahujú najviac sladú a sú naozaj ako med. Iné datle sú menšie, suchšie a s menším obsahom cukru. Iračania, Kuvajťania, Saudskí Arabi, Bahrajnci, Katarčania, Emirátčania a Ománci, ktorí sú geograficky a jazykovo k sebe pomerne blízko (hovoria podobnými dialektami arabčiny na rozdiel od egyptského, sýrsko-palestínskeho či magribských dialektov), svoje prvé jedlo začínajú práve datľami. Datle sa zvyknú jesť zväčša samotné, ale aj ochutené anízom alebo kardamómom. Niektorí Arabi beduínskeho pôvodu z Arabského polostrova a Jordánska jedia datle aj s tzv. *akitom*, čo je druh sušeného syra ťavieho mlieka. Kedysi to bola bežná potrava beduínskych kmeňov, ku ktorej sa pri istých príležitostiach vracajú. Datle zapíjajú kávou, ktorá je špecifická tým, že kávové zrná sú opražené iba mierne, t.j. po opražení zostanú zeleno-hnedé a potom sa pomelú na hrubo aj s kardamómom a v príslušnom množstve vody sa varia približne sedem minút. Iný spôsob prípravy tejto kávy spočíva v tom, že na hrubo pomletá káva sa varí asi sedem minút a potom sa ňou zaleje čerstvo potlčený kardamóm, ktorý je už pripravený vo zvláštnej nádobke zvanej *dalla*. Charakterizuje ju nálievka v podobe dlhého zahnutého zobáka, ktorý sa vypchá lykom z datľových listov miesto cedidla. Táto káva sa konzumuje samotná alebo s datľami, prípadne čokoládou. Po *entrée* nasleduje hlavné jedlo, ktoré sa líši od krajiny ku krajine. Oproti nám, keď zvyčajne chody idú po sebe, v

arabských krajinách sa ponúkne všetko, čo je k dispozícii a každý si môže nabrat' čo chce a koľko chce. Podáva sa pečený baran, kura na mnohoraké spôsoby, plnené holuby, ryba a k tomu ryža, podľa možnosti ochutená praženými mandľami, píniovými orechmi, hozienkami, prípadne škoricou, ďalej tzv. *salsa*, t.j. rajčinová omáčka s cesnakom alebo okra či fazuľa v omáčke a mnoho rôznych šalátov a mnohorakých pást v malých mištičkách spolu s naloženou zeleninou v kyslom náleve. V magribských krajinách sa podáva známy kuskus. Na záver sa popíja čaj; v krajinách Arabského polostrova a Úrodneho polmesiaca je to silný, osladený čierny čaj a na západe, napr. v Maroku tzv. magribský čaj, čo je čierny čaj s mäťou, lepšie povedané mäta s čiernym čajom. Samozrejme, kto chce, dá si kávu takú ako sme už opísali, alebo známu tureckú kávu, malý kalíšok nápoja z jemno pomletých zŕn opražených na čierne a s príchut'ou kardamómu. Samozrejme, že nemôžu chýbať sladkosti ako ramadánový *kahk*, *kunáfa*, *bakláwa*, *zalábija*, *gurajba*, *ma'múl* a všetky druhy orieškov. Na káhirských uliciach vidno veľké pece, na ktorých pred vami robia už spomínanú *fatíru* a vy si jej môžete kúpiť na kilá a naplniť ju čím chcete. Tiež vidno presklené "akváriá" s dlhokánskymi slížami, ktoré sa zasa používajú na domácku prípravu *kunáfy*. Špecifikom ramadánu je sviatočná výzdoba. Všade sa stavajú farebné stany, kde sa potom vedú učené dišputy na rôzne témy alebo tam hrá klasická arabská hudba. Ulice, obchody a domy sú vyzdobené modernými šnúrami blikajúcich žiaroviek a nad mnohými visia tradičné lampáše rôznej veľkosti, ktoré ulicu večer a v noci nádherne osvetľujú. Volajú ich *fánusy*. Každý obchodník si svoj obchod spestrí typickými látkami, ktoré sa používajú iba raz do roka, na ramadán. Sviatočné chvíle sprestrujú literárne večierky, náboženské rozpravy, koncerty klasickej hudby, ale aj modernej (v prípade, že protagonista súhlasí s vystúpením počas posvätného mesiaca), divadelné predstavenia o histórii Arabov, ktoré sa zvyčajne konajú v historickom jadre Káhiry a Káhirska opera ponúka ramadánové večery, kde sa predstavujú jednotlivé arabské krajiny so svojím charakteristickým folklóru, hudbou, prípadne módnou prehliadkou či maľovaním hennových ornamentov na ruky. Nemožno nespomenúť ramadánové seriály, ktoré zväčša pojednávajú o histórii islámu, dejinách a kultúre Arabov. Ich tvorcovia sa ich snažia urobiť čo najpríťažlivejšími, aby práve ten ich seriál pritiahol najviac pozornosti. Filmy v kinách sa počas ramadánu premietajú aj po polnoci. K ramadánu neodmysliteľne patrí kadidlo. V každej krajine sa páli iný druh. Vari najdrahší je tzv. *úd*, čo je drevo vzácnej aloe macerované vo vonných esenciách. Dováža sa z Kambodže a Vietnamu. Cena jedného kilogramu sa môže vyšplhať aj na 10 000 amerických dolárov. Iným známym kadidlom je *lubán*, čo je živica vzácnych drevín z Ománu a Jemenu. *Misahharátí* chodí oznamovať *sahúr* ešte aj dnes, ale iba v niektorých častiach Káhiry. Prespevuje päť veršikov a medzi nimi bubnuje. Tiež má svojho spoločníka. Na konci mesiaca si príde vyzdvihnúť odmenu. *Íd al-fitr* sa aj dnes pompézne oslavuje. Zvyk obliecť sa do nových šiat stále pretrváva, ako aj jedenie *fisíchu*.

Keď si porovnáme ramadán v minulosti a dnes, vidíme, že aj keď sa mnoho zmenilo, a to hlavne pod vplyvom technického rozvoja, fenomén ramadánu, ako neoddeliteľnej súčasti náboženských rituálov zostáva takmer bez zmeny. Ak by sa nám naskytla možnosť preštudovať si jeho slávenie ešte v stredoveku, prišli by sme pravdepodobne na to, že mnohé črty zostali úplne rovnaké. Ak sa večer v tomto období poprechádzame vysvietenými uličkami starej Káhiry a cestou z folklórneho predstavenia eposu o kmeni *Banú Hilál* sa zastavíme v starobylej čajovni na šálku čaju a vodnú fajku, zažijeme práve tú sviatočnú atmosféru, ktorá robí ramadán ramadánom.